

VRIJEME I UDALJENOST

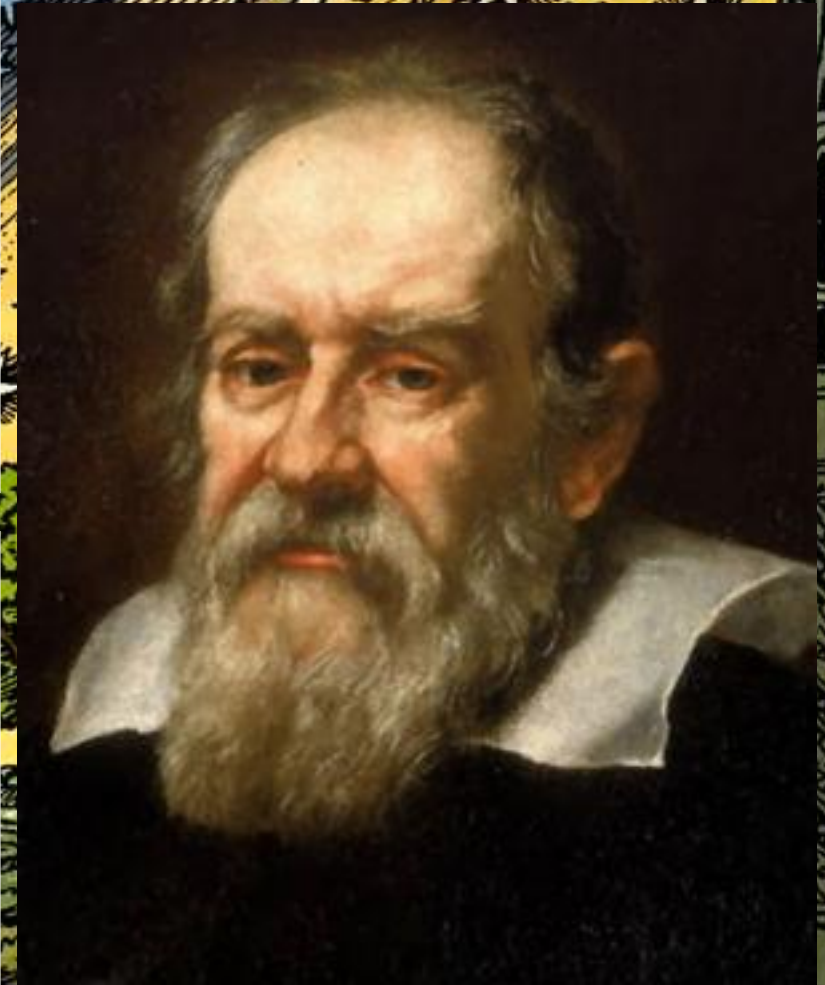

Kratak sadržaj

- ① Uvod
- ② Mjerenje vremena
- ③ Mjerenje udaljenosti
- ④ Zaključak
- ⑤ Literatura

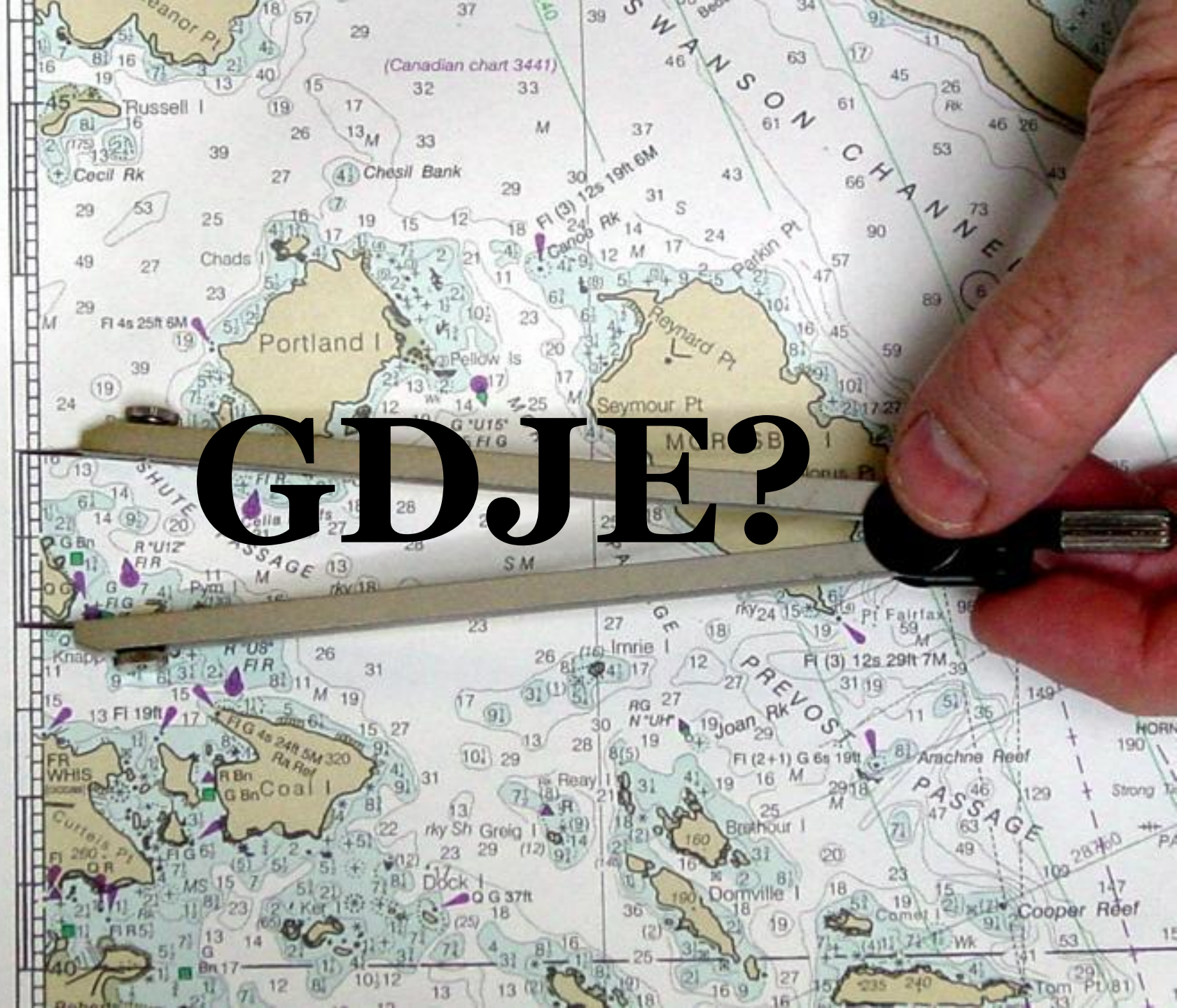
- Proučavanje gibanja
- Filozofsko razmatranje pojava
- Aristotel: “Fizika” i “Metafizika”
- Galileo Galilei
- Kvantitativno proučavanje pojava
- Mjerenje udaljenosti i vremena

KADA?

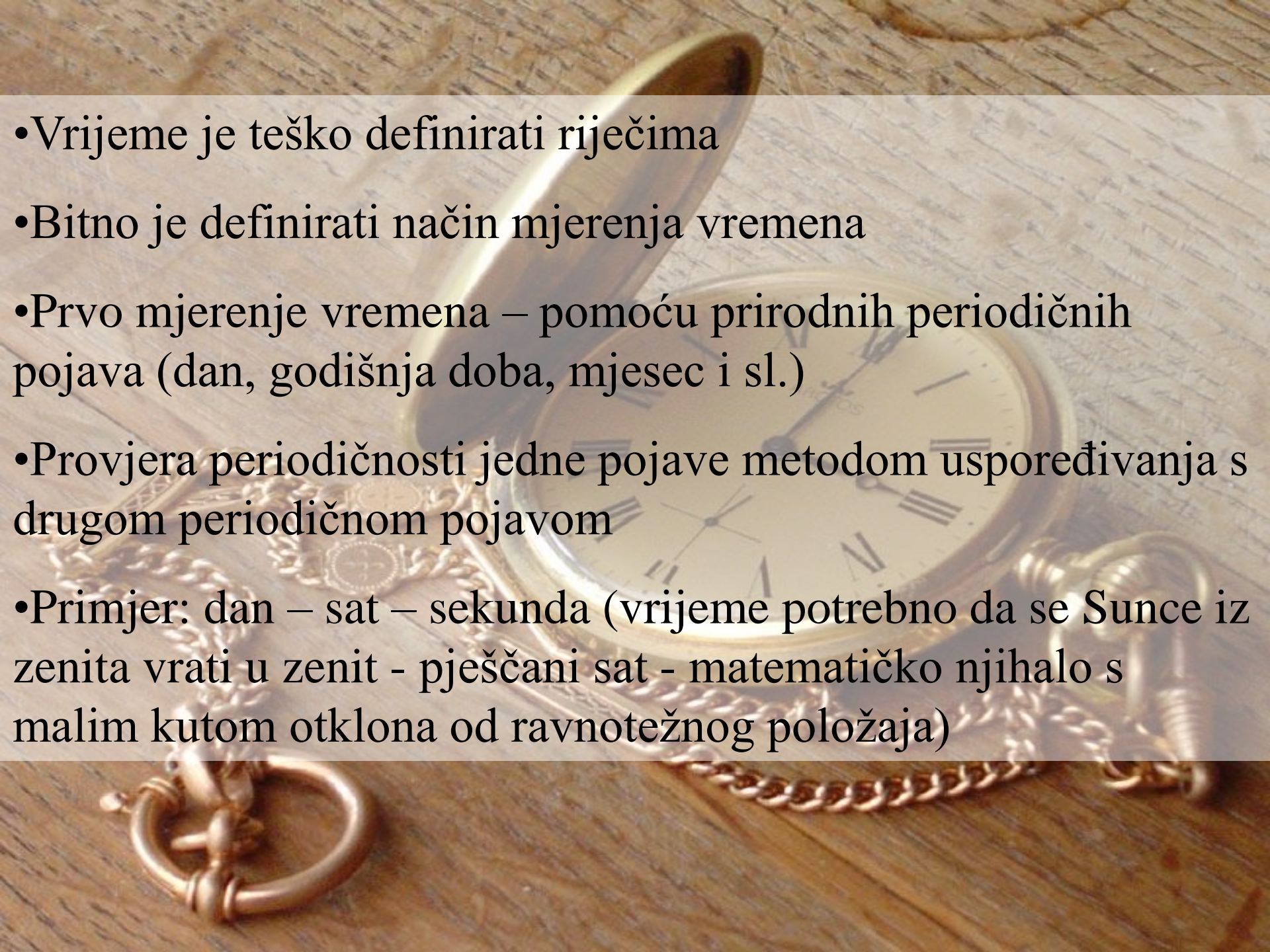
GDJE?

Vrijeme

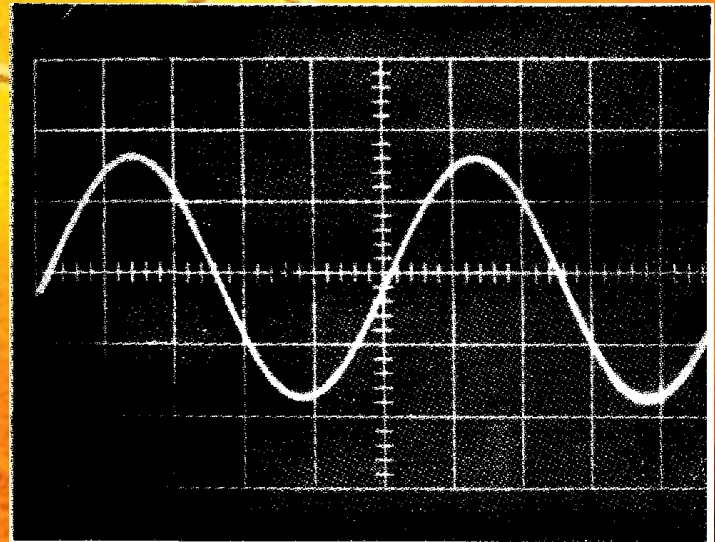
- *“Vrijeme je ono što se događa kada se ništa drugo ne događa.”*
- *“Vrijeme je način na koji priroda sprječava da se sve događa odjednom.”*
- *“Vrijeme je novac.”* (B. Franklin)
- *“Vrijeme je bacanje novaca.”* (O. Wilde)
- *“Vrijeme je ono što sprječava svijetlost da nas dotakne.”* (M. Eckhart)
- *“Vrijeme je iluzija.”* (A. Einstein)
- *“Vrijeme je iluzija, ali zato vrijeme ručka nije.”* (D. Adams)
- *“Svaki dan prođe jedan dan.”* (C. Goldoni)

-
- A pocket watch with a chain is shown on a wooden surface. The watch face is visible, showing Roman numerals and hands. The chain is made of metal links and has a ring at the end. The background is a light-colored wood grain.
- Vrijeme je teško definirati riječima
  - Bitno je definirati način mjerenja vremena
  - Prvo mjerenje vremena – pomoću prirodnih periodičnih pojava (dan, godišnja doba, mjesec i sl.)
  - Provjera periodičnosti jedne pojave metodom uspoređivanja s drugom periodičnom pojavom
  - Primjer: dan – sat – sekunda (vrijeme potrebno da se Sunce iz zenita vrati u zenit - pješčani sat - matematičko njihalo s malim kutom otklona od ravnotežnog položaja)

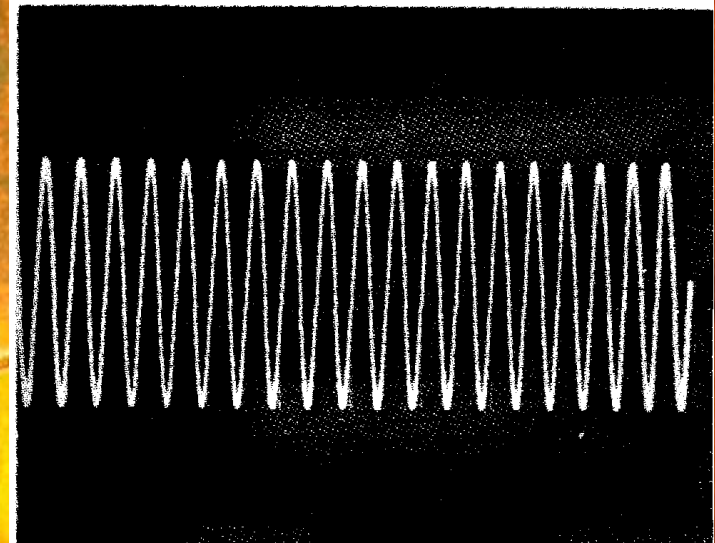
Mjerenje “kratkih” vremenskih perioda

- Upotreba oscilatora omogućuje mjerenje vrlo kratkih vremenskih intervala (10^{-12} s)

- Metoda usporedbe bržeg i sporijeg titranja oscilatora pomoću osciloskopa:

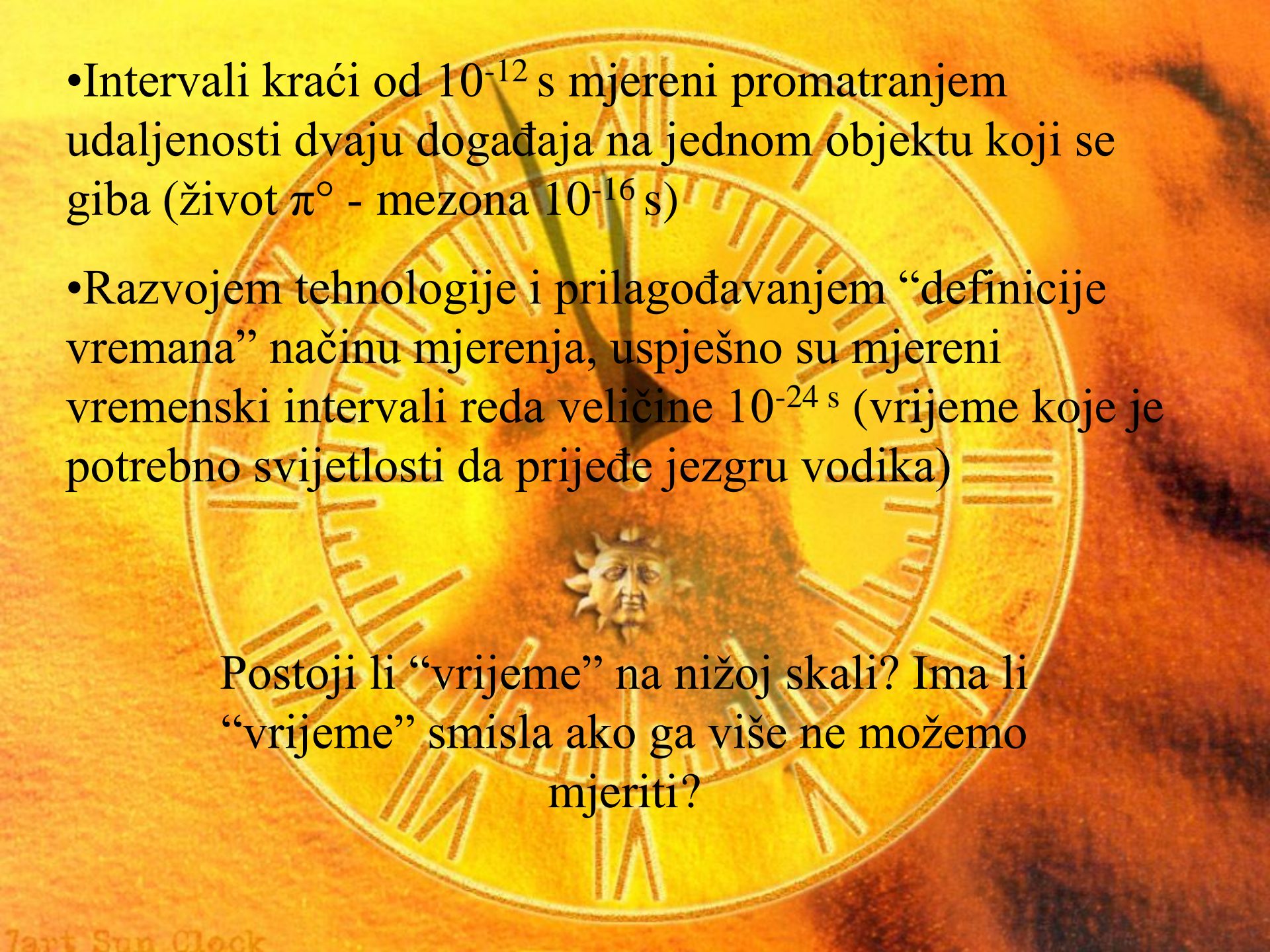

(a)

(b)

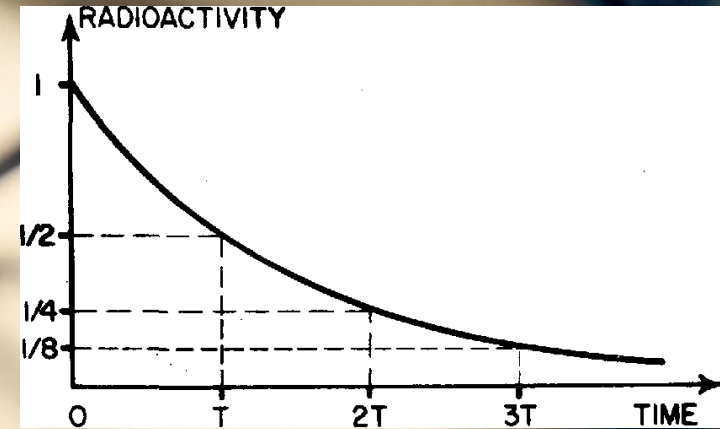

-
- Intervali kraći od 10^{-12} s mjereni promatranjem udaljenosti dvaju događaja na jednom objektu koji se giba (život π^0 - mezona 10^{-16} s)
  - Razvojem tehnologije i prilagođavanjem “definicije vremena” načinu mjerenja, uspješno su mjereni vremenski intervali reda veličine 10^{-24} s (vrijeme koje je potrebno svjetlosti da prijeđe jezgru vodika)

Postoji li “vrijeme” na nižoj skali? Ima li “vrijeme” smisla ako ga više ne možemo mjeriti?

Mjerenje “dugih” vremenskih perioda

- U nekim slučajevima priroda “bilježi” protok vremena (godovi na stablima, sedimenti rijeka, i sl.)
- Radioaktivni materijali također mogu služiti za mjerenje protoka vremena. (Vrijeme T za koje radioaktivnost materijala padne za pola vrijednosti zovemo vrijeme poluraspada)

$$\left(\frac{1}{2}\right)^{\frac{t}{T}} = \frac{B}{A}$$

- T(C-14) približno 5000 g. ; T(U-238) približno 10^9 g.
- Koristeći proširenu metodu određivanja starosti, pronađeno je da je starost Zemlje približna 5.5 bilijuna godina.
- Vjeruje se da je Svemir star oko 10 bilijuna godina

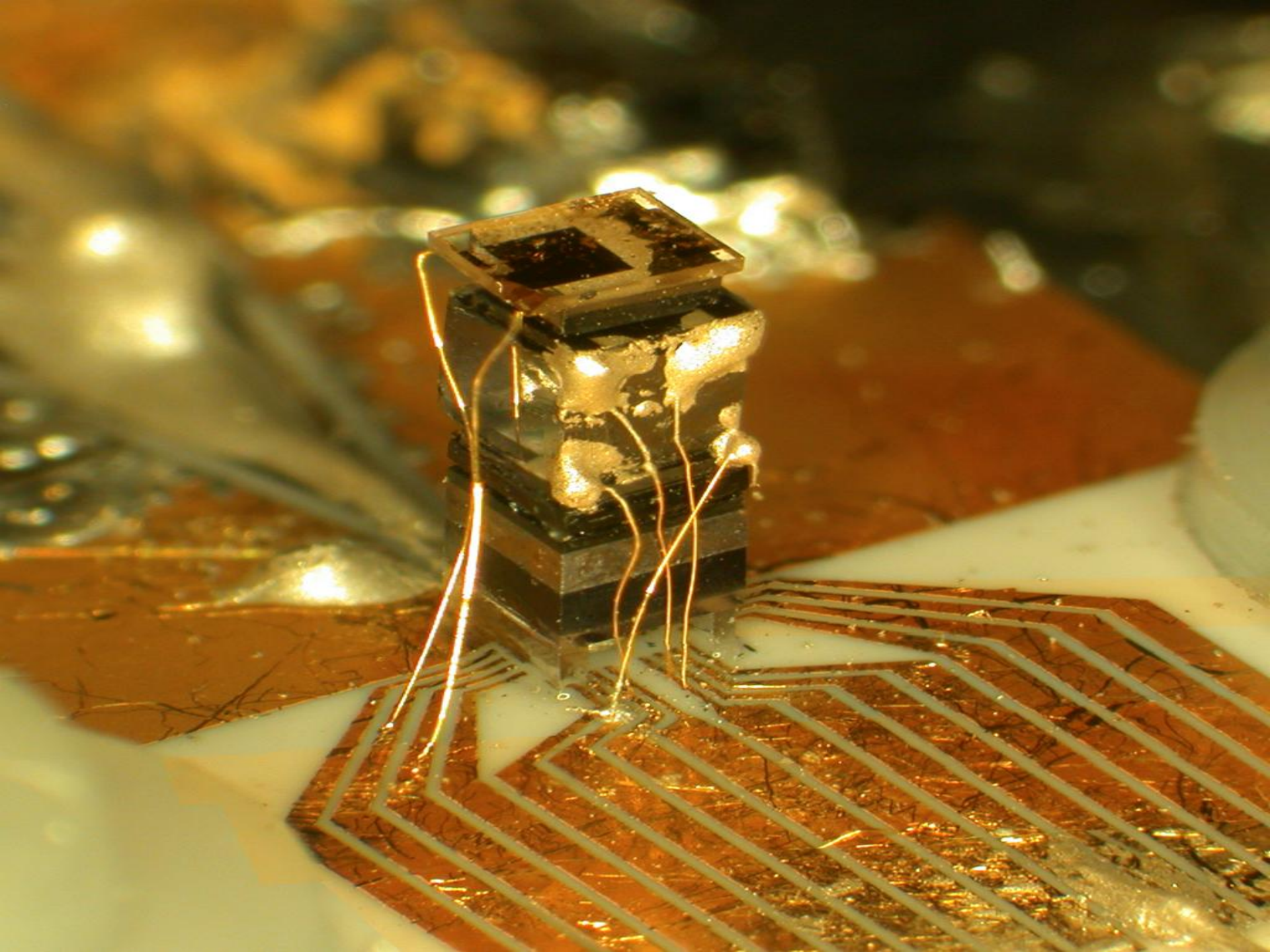
Postoji li “vrijeme” na još višoj skali? Ima li smisla “vrijeme” prije nastanka Svemira?

TIMES

YEARS	SECONDS		MEAN LIFE OF
		?	
	10^{18}	Age of universe	
10^9		Age of earth	U^{238}
	10^{15}		
10^6		Earliest men	
	10^{12}	Age of pyramids	
10^3		Age of U.S.	Ra^{226}
	10^9	Life of a man	H^3
1			
	10^6	One day	
	10^3	Light goes from sun to earth	Neutron
	1	One heart beat	
	10^{-3}	Period of sound wave	
	10^{-6}	Period of radiowave	Muon $\pi^{\pm}$ -meson
	10^{-9}	Light travels one foot	
	10^{-12}	Period of molecular rotation	
	10^{-15}	Period of atomic vibration	π^0 -meson
	10^{-18}	Light crosses an atom	
	10^{-21}		
		Period of nuclear vibration	
	10^{-24}	Light crosses a nucleus	Strange particle
		?	

Jedinice vremena

- Dugo vremena se uzimala Zemljina rotacija kao standard za jedinicu vremena ($1 \text{ s} = 1/86400$ prosječnog dana)
- Međutim Zemljin period je kroz vrijeme sve duži
- Preciznije standarde za jedinice vremena daju nam atomske vibracije, koje su veoma otporne na vanjske utjecaje.
- Satovi kojima se period bazira na atomskim vibracijama, vrlo su precizni, i nazivaju se atomskim satovima.

Udaljenost

Mjerenje “velikih” udaljenosti

- Mjerenja pomoću štapa, palca, stopala itd...
- Triangulacijom (udaljenost Mjeseca, udaljenost Sputnika, geodetska mjerenja, udaljenost stacionarnih zvijezda...)
- Radarskim mjerenjem (mjerenje vremena od slanja signala do primitka refleksije signala)
- Promatranjem i usporedbom sjaja i boje zvijezda (sjaj opada s kvadratom udaljenosti)
- $3 \cdot 10^{20}$ m – središte naše galaksije; 10^{26} m - polovica udaljenosti do granice Svemira

Ima li smisla mjeriti veće udaljenosti od granica svemira? Da li ih je moguće mjeriti?

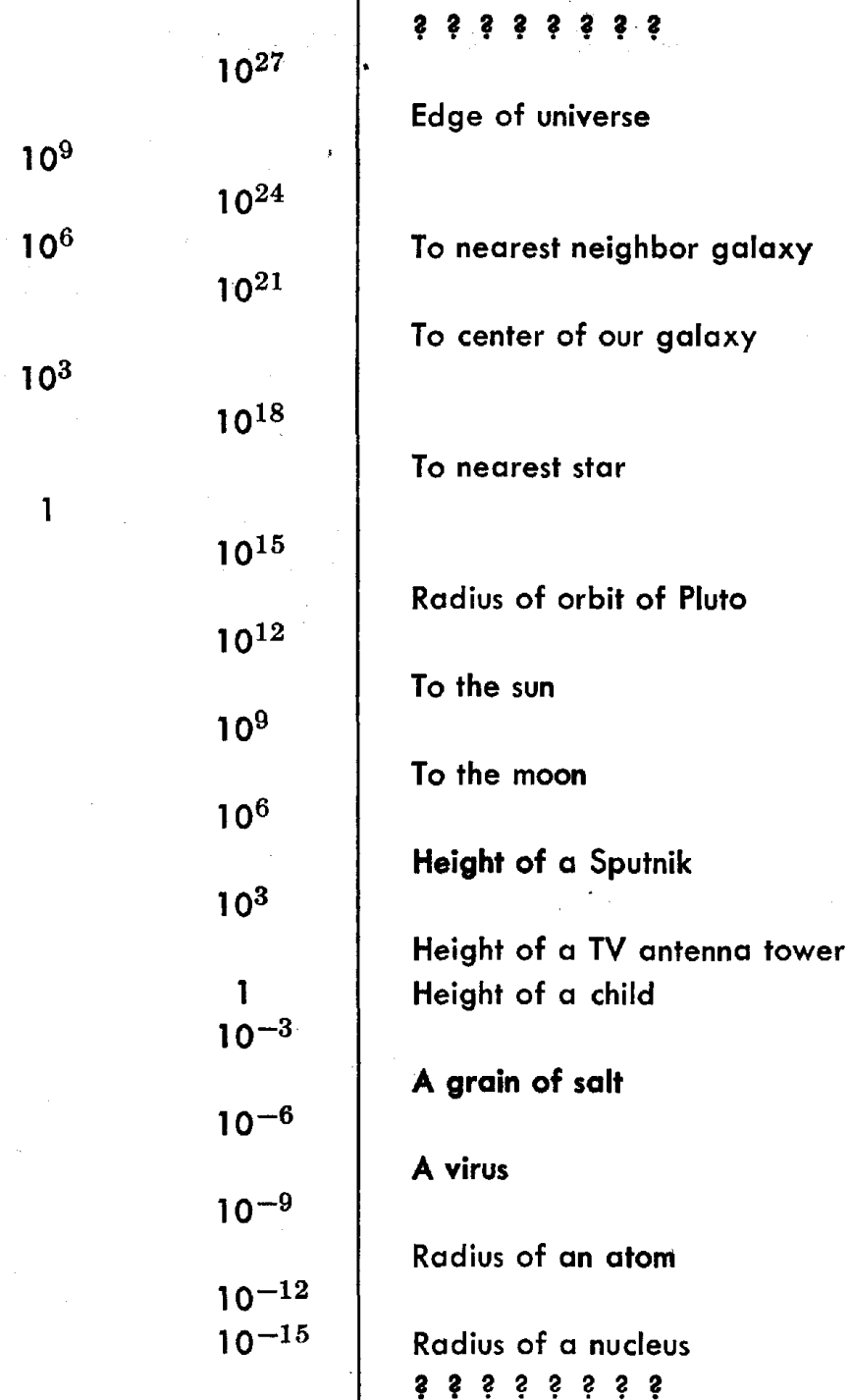
Mjerenje “malih” udaljenosti

- Umetanje zarezna na štap, korištenje palca ili stopala
- Definicije jednog metra: $1 \text{ m} = \text{duljina štapa u laboratoriju u Francuskoj}$, $1 \text{ m} = (\pi/2) \times 10^{-7} \times \text{radijus Zemlje}$, $1 \text{ m} = \text{dogovoreni broj valnih duljina određenog spektra svjetlosti}$, $1 \text{ m} = \text{duljina puta koju svjetlost u vakuumu pređe u } 1/299\,792\,458 \text{ s}$
- Uz pomoć svjetlosnog mikroskopa moguće je mjeriti veličine do 10^{-7} m (valna duljina vidljive svjetlosti)
- Elektronskim mikroskopom promatrani su virusi reda veličine 10^{-8} m
- Spektroskopskom analizom materijala nađeno je da je promjer atoma reda veličine 10^{-10} m

• Gađanjem tankih listića materijala vrlo brzim česticama nađen je polumjer jezgre atoma (10^{-15} m=1 *fermi*)

• Promjer elektrona= 10^{-18} m

$$\sigma = r^2 \pi = \frac{A}{N} \frac{n_1 - n_2}{n_1}$$

Ima li smisla mjeriti manje udaljenosti? Da li je moguće mjeriti manje udaljenosti?

- Zakoni prirode onemogućuju savršena mjerenja
- Oni su posljedice valne prirode materije
- Želimo li znati preciznije *kada* se neki događaj desio, manje moramo znati o tome *što* se zapravo desilo

*Pogreška u određivanju pozicije
objekta koji promatramo*

$$\Delta x = \frac{\hbar}{\Delta p} \quad (\text{Planckova konstanta})$$

(pogreška impulsa promatranog objekta)

*Pogreška mjerenog vremena nekog
događaja*

$$\Delta t = \frac{\hbar}{\Delta E} \quad (\text{pogreška energije procesa koji promatramo})$$

Kamo vode sve
preciznija mjerenja?

KONAČNO ILI BESKONAČNO?

PROSTOR-VRIJEME

SADRŽAJ:

1. Geometrija prostor-vremena
2. Intervali prostor-vremena
3. Prošlost, sadašnjost, budućnost
4. Energija i impuls

Lorentzove transformacije

$$x' = \frac{x - ut}{\sqrt{1 - u^2 / c^2}}$$

$$y' = y$$

$$z' = z$$

$$t' = \frac{t - ux / c^2}{\sqrt{1 - u^2 / c^2}}$$

Transformacije koordinata sustava od kojih je jedan zaokrenut u odnosu na drugi

$$x' = x \cos \mathcal{G} + y \sin \mathcal{G}$$

$$y' = y \cos \mathcal{G} - x \sin \mathcal{G}$$

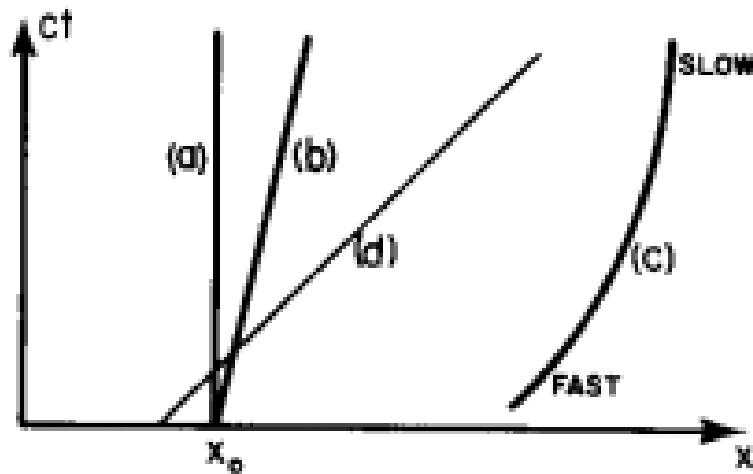
$$z' = z$$

➤ kao što je u crtanom sustavu nova duljina kombinacija “stare” (necrtane) duljine i “stare” širine tako i na prostornu koordinatu možemo gledati kao na kombinaciju “stare” prostorne koordinate i vremena

➤ na stvarnost možemo dakle gledati kao na mjehur koji zauzima neki prostor i traje u nekom vremenu; takav novi svijet nazivamo prostor-vrijeme

➤ Dijagram prostor-vremena
(čestice su prikazane linijama)

Interval je invarijantan na transformacije koordinata

$$c^2 t'^2 - x'^2 - y'^2 - z'^2 = c^2 t^2 - x^2 - y^2 - z^2$$

Ako postavimo jednađbe u sustav u kojem je $c=1$, jednađbe se pojednostavljaju, a vrijeme i prostor postaju jedno

$$x' = \frac{x - ut}{\sqrt{1 - u^2}}$$

$$y' = y$$

$$z' = z$$

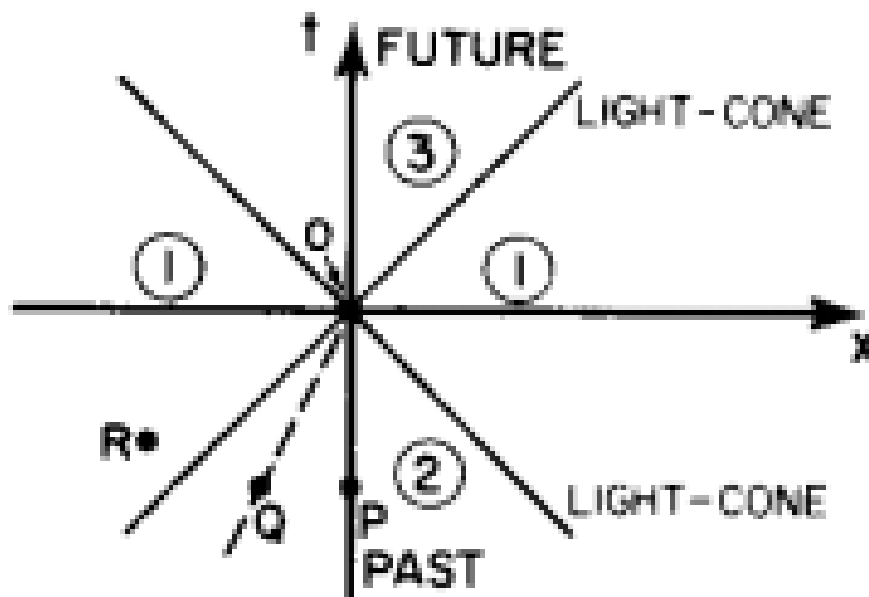
$$t' = \frac{t - ux}{\sqrt{1 - u^2}}$$

$$t'^2 - x'^2 - y'^2 - z'^2 = t^2 - x^2 - y^2 - z^2$$

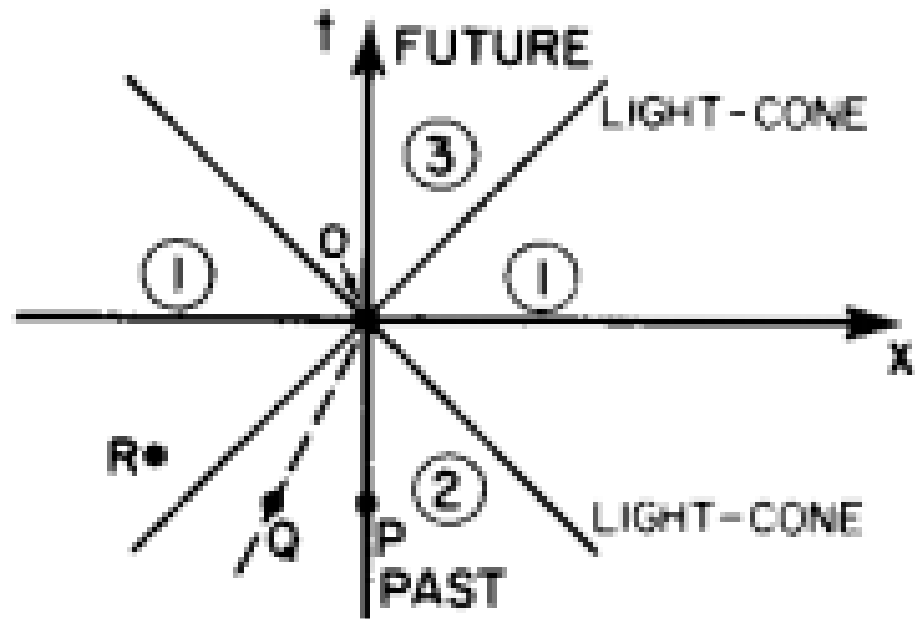
➤ **vrijeme i prostor imaju istu
mjernu jedinicu**

Regiju 2
zovemo
prošlost točke
O

Regiju 3
zovemo
budućnost
točke O

**Nitko nam
ne može
reći što se
dogaća u
regiji 1!**

Foton se stalno kreće brzinom c

Energija fotona:

$$E = h\nu$$

Impuls fotona:

$$p = \frac{h}{\lambda}$$

Frekvencija fotona

$$\nu = \frac{c}{\lambda}$$

Masa fotona je nula ali ona ima energiju !

➤Neprekidno se kreće brzinom c

Literatura

- R.P. Feynman, Feynman Lectures On Physics, Poglavlje 5., Addison-Wesley, Boston, 1998.
- I. Supek, Povijest Fizike, Školska knjiga, Zagreb, 2004.